

Y ahora que, Venezuela?

Samuel Goda

Hugo Chávez

Fenomén, antikapitalizmus, revolúcia, klientelizmus, pomoc chudobným, hospodársky rast, (ne)dodržovanie ľudských práv, inflácia, bolivarianizmus, socializmus pre 21. storočie, (ne)udržateľnosť, jednota národa, polarizácia spoločnosti, atď. ... Toto sú len niektoré slová a prívlastky, ktorými odborníci častujú osobu a politiku zosnulého prezidenta Bolívarskej republiky Venezuela, Huga Cháveza Fríasa. Asi najfrekvencovanejším slovom a možno aj najlapidárnejším s ktorým sa jeho osud spája, je „kontroverzia“. Isté a nespochybniteľné je, že Hugo Chávez bol jedným z najvplyvnejších politikov začiatku súčasného storočia na Americkom kontinente (a do obmedzenej miery aj v globálnych medzinárodných vzťahoch vôbec). Štúdia sa venuje a stručne uvedie do problematiky venezuelskej domácej a zahraničnej politiky počas vlády Huga Cháveza. Predkladaná štúdia má za cieľ stručný popis hlavných bodov politiky Huga Cháveza, bude sa teda sústreďiť na ústredné kroky a pre obmedzený priestor sa nebude (priamo) venovať filozofickým a ideologickým východiskám „chavizmu“.

Vnútroštátna politika

Politická kariéra Huga Cháveza bola pomerne turbulentná. Nevydarený štátny prevrat proti neskôr právoplatne odsúdenému prezidentovi Pérezovi¹, ktorého bol súčasťou, ho na dva roky uvrhol do väzenia. Tu sa stretol, okrem iného, s dielami Heinza Dietricha Steffana – ideového „otca“ koncepcie „socializmus pre 21. storočie“, ktorá poskytla Chávezovi značnú inšpiráciu. Vo volebnej kampani a víťazstvom vo voľbách v roku 1998 sa stal lídrom nového hnutia – zmesi myšlienok nacionalistického bolívarizmu/bolívarianizmi a starej latinskoamerickej ľavice². Toto víťazstvo znamenalo koniec tzv. „IV. Republiky“ a rovnako aj porážku jej hlavných politických strán – Acción Democrática a COPEI. Niektorí autori zasadzujú počiatky „chavizmu“ práve do tohto obdobia. V ďalšom období teda „založil“ novú „V. Republiku“ prostredníctvom svojho hnutia, resp. politickej strany s názvom „Hnutie piata republika (MVR – Movimiento Quinta República)“. Kulmináčnym bodom tohto obdobia bolo aj zničenie

tzv. „puntofijista“ režimu aj s oficiálnym premenovaním krajiny na Bolívarsku republiku. Obdobie medzi rokmi 2002 nebolo príliš pozitívne a bolo sprevádzané hospodárskym poklesom. Na druhej strane, prežil puč, ktorý bol na neho zorganizovaný v r. 2002 a ktorý ho na 48 hodín zbavil kresla. Odvolal elitu PDVSA (Petróleo de Venezuela), ktorá organizovala generálne štrajky koncom toho istého roka a začiatkom roka 2003. Konečné bolo aj víťazstvo v referende v r. 2004 o jeho odvolaní z prezidentského kresla. Toto referendum bolo sprevádzané pochybnosťami o jeho regulárnosti.

Avšak všetky tieto spomínané udalosti mu v konečnom dôsledku pomohli v jeho nasledujúcich politických víťazstvách. Nasledujúce roky 2004 – 2009 boli jeho najúspešnejšie. Až v tomto období sa dostavili výsledky niektorých skorších „bolívarskych misií“ a začali sa ďalšie misie. Medzi tie najznámejšie a najúspešnejšie patria: Misión Alimentación (podpora výživovej sebestačnosti obyvateľov krajiny), Misión Árbol (zameraná na lesné hospodárstvo a ekológiu), Misión Barrio Adentro (zameraná na prvú pomoc v oblasti zdravotníctva), Misión Guaicaipuro (zameraná na pomoc domorodému obyvateľstvu a znevýhodneným menšinám), Misión Revolución Energética (vybudovanie udržateľného energetického hospodárenia), Misión Robinson (zvýšenie miery gramotnosti) a mnohé iné. Všeobecne sú tieto misie zamerané na podporu zdravotníctva, školstva, bývania, penzie, výživy obyvateľstva, podporu hospodárstva, boj proti chudobe, inými slovami sú zamerané na tie chudobnejšie vrstvy obyvateľstva. Práve tieto misie a ich výsledky sú a boli zdrojom neskoršej popularity Cháveza spolu s jeho silnou charizmou.

Vo všeobecnosti však je možné konštatovať, že tieto programy a viac alebo menej dotkli každého obyvateľa krajiny. Je potrebné dodať, že tieto misie by nebolo možné realizovať bez značných

príjmov z exportu ropy a plynu (cena ropy sa v roku 2005 pohybovala pod 40 dolárov za barel pričom v roku 2008 za viac ako 120 dolárov za barel). Chávezovi kritici tvrdia, že mnohé tieto misie neboli dostatočne efektívne a že sú základom vzrastajúceho klientelizmu a politizácie v krajine. Vzhľadom na doterajšie výsledky je však nepochybné, že tieto misie priniesli mnohé pozitíva. Úroveň chudoby klesla skoro zo 60% na menej než 30% a úroveň extrémnej chudoby klesla o 70%. Spolu s kubánskymi lekármi zabezpečili impozantné zlepšenie dostupnosti zdravotníckej starostlivosti. Zdvojnásobil sa počet univerzitne vzdelaných ľudí – na druhej strane sa polemizuje o zhoršujúcej sa kvalite univerzitného vzdelania. Podľa Giniho miery (Gini coefficient/Gini index) klesala miera nerovnosti o cca 10 bodov – na jedno z najnižších v Latinskej Amerike. Počet ľudí s nárokom na penziu sa znásobil štyrikrát.

Podľa najnovšej správy UNDP z polovice marca roku 2013 je Venezuela na 71. mieste indexu s vysokým HDI. Pred Venezuelou sú krajiny ako Chile (40.), Argentína (45.), Uruguaj, Kuba, Panama, Mexiko a Kostarika³ Spolu s dlhodobým ekonomickým rastom krajiny (cca 5% v r. 2012)⁴ sa však zvýšila aj miera inflácie, ktorá ohrozuje

¹ Prezident Pérez bol právoplatne odsúdený za podvody a spreneveru štátnych peňazí. Po vynesení rozsudku odišiel do exilu najprv do Dominikánskej republiky a neskôr do USA kde aj skončil. V USA bol veľmi aktívnym odporcom Cháveza.

² Bolivarizmus/bolivarianizmus (španielsky bilivarianismo) je ideológia, ktorá v sebe zahŕňa ďalšie rôzne smery od republikanizmu, cez revolucionizmus po socializmus. Zakladá sa na myšlienkach napr. Rousseaua či Marxa. Prakticky má za cieľ zjednotenie krajín Latinskej Ameriky a Karibiku a oslobodenie sa od vplyvu USA. Latinskoamerická ľavica prebrala myšlienky európskej ľavice a revolučného hnutia 19. a najmä 20.st prostredníctvom prisťahovalcov najmä zo Španielska, Talianska a neskôr Nemecka. Ide teda o „klasickú“ ľavicu, nie tú reprezentovanú napr. aj Hugom Chávezom.

³ <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/VEN.html>

⁴ <http://www.avn.info.ve/contenido/cepal-crecimiento-econ%C3%B3mico-venezuela-superar%C3%A1-promedio-regional-2012>

hospodárstvo.⁵ Aj napriek vysokej inflácii a veľmi vysokej miere kriminality sa miera kvality života väčšiny obyvateľov krajiny počas vlády Huga Cháveza zlepšila. Kritici sa pýtajú, za akú cenu? Chávez vytvoril myšlienku dobrých (ľud) a zlých (zbohatlíci) čím do veľkej miery polarizoval spoločnosť – niektorí autori tvrdia že na nezmieriteľné tábory čo je ale veľmi prehnané. Chávezovi sa ďalej vytýka slabý boj proti korupcii, hospodárstvo závislé na ropnom priemysle, veľmi silné prezidentské kompetencie a systém tzv. súťaživého autoritarizmu. Pravdepodobne v nasledujúcom strednodobom horizonte bude možné reálnejšie a objektívnejšie posúdiť politiku Huga Cháveza smerom do vnútra svojej krajiny.

Zahraničná politika

Hugo Chávez bol špecifickým latinskoamerickým politikom aj preto, že ponúkal nielen jasný politický, ideologický a ekonomický program pre obyvateľov Venezuely, ale vytvoril aj zaujímavú zahraničnopolitickú (a do istej miery aj globálnu) koncepciu založenú na princípoch (bolívarizmus/bolívarianizmus a „socializmus pre 21. storočie“), ktoré môžeme označiť za „vlastné“ predovšetkým pre mnohé štáty regiónu. Vzťahy Venezuely so susednými krajinami môžeme charakterizovať ako diplomaticky a ekonomicky korektné susedské vzťahy. Výnimkou sú vzťahy s Kolumbiou, ktorá je tradične najväčším spojencom USA v regióne. Zároveň sú to obe väčšie krajiny, ktoré súťažili o prvenstvo a líderstvo na severe subkontinentu. Tieto vzťahy boli do veľkej miery poznačené aktivitami skupiny FARC i keď tieto nezhody zasahujú aj hlbšie do histórie. Najväčšie vyhrotenie vzťahov nastalo počas vlády Álvara Uribeho v Kolumbii v r. 2008 (zainteresovaný bol aj Ekvádor proti Kolumbii) a v r. 2010. Venezuela

sa veľmi kontroverzne postavila na stranu FARC s apelom na medzinárodné spoločenstvo, aby táto skupina nebola vnímaná ako teroristická. Posledná krízová situácia sa upokojila po prezidentských voľbách v Kolumbii, ktoré vyhral Juan Manuel Santos. Od tohto obdobia sú vzájomné vzťahy normalizované. V rámci regiónu Latinskej Ameriky sú známe jeho viac než nadštandardné vzťahy s Kubou a bratmi Castrovcami, najmä s Fidelom Castrom. Už od svojho víťazstva v prvých voľbách sú vzťahy medzi týmito krajinami naozaj veľmi špecifické, čomu predchádzal ešte aj veľmi vrúcny osobný a priateľský vzťah s Fidelom Castrom. V ostatnom regióne sa k moci dostali (stredo)ľavicoví lídri, ktorí mali k Chávezovi veľmi blízko, ako napr. Evo Morales (Bolívia, 2005), Rafael Correa (Ekvádor, 2006), Manuel Zelaya (Honduras, 2006) alebo Daniel Ortega (Nikaragua, 2007). Ostatní lídri ako Lula da Silva, Néstor a Kristina Kirschnerovci (H. Chávez bol na strane Argentíny napr. v spore o Malvínske ostrovy/Falklandy) a Fernando Lugo k nemu prejavovali rôzne sympatie avšak nie tak otvorene ako vyššie menovaní. Tieto „sympatie“ chápeme najmä na úrovni regionálnej spolupráce a integrácie na pôde UNASUR, MERCOSUR alebo CEPAL. Počas politickej krízy v Hondurase zohral pozitívnu úlohu v dôležitom procese zmierenia v krajine.⁶ Veľké sympatie mu prejavovali aj lídri menších štátov v Karibiku

⁶ Manuel Zelaya ako vtedajší prezident Hondurasu začal úzko spolupracovať s Hugom Chávezom. Prejavilo sa to najmä vôľou Hondurasu stať sa členským členom ALBA a najmä veľmi výhodnými cenami venezuelskej ropy pre Honduras. V r. 2009 však nastala vnútropolitická ústavná kríza, ktorá viedla k štátnemu prevratu R. Micheletiho a exilu Zelaya (a iných vládnych predstaviteľov). Do tohto sporu vstúpili nielen regionálne krajiny (ako napr. neúspešný mediátor Kostarika), ale aj Mexiko či Brazília. Práve na žiadosť Mexika zostavili kolumbijsky prezident M. Santos a H. Chávez plán zmierenia podpísaný v Cartagene v Kolumbii, ktorý viedol, okrem iného, aj ku návratu Zelaya späť do vlasti v r. 2011.

⁵ <http://cambiolivar.com/inflacion-venezuela-2012/>

a prakticky celé stredoľavé spektrum politikov a intelektuálov nielen v Latinskej Amerike.

Ďalšou paradigmou jeho zahraničnej politiky boli aktivity smerom k integračným úsiliam na kontinente, konkrétne UNASUR, CELAC a ALBA. Venezuela sa stala jedným zo zakladajúcich členov dôležitého integračného zoskupenia po vzore EÚ – UNASUR (Unidas Naciones del Sur). UNASUR má v budúcnosti ambíciu stať sa silným regionálnym zoskupením, ktoré by hovorilo jedným hlasom za juhoamerické štáty na globálnej úrovni. O pozíciu lídra súperí Brazília s Argentínou. Z pohľadu Venezuely sú však dôležitejšie zvyšné dve integrácie. CELAC (Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños)⁷ vznikla 3.12.2011 prostredníctvom Deklarácie z Caracas na základe iniciatívy najmä zo strany Venezuely a zahŕňa 33 štátov regiónu. Táto iniciatíva má slúžiť najmä na prehĺbovanie vzájomných politických, ekonomických, sociálnych a kultúrnych vzťahov medzi latinskoamerickými a karibskými štátmi. Zaujímavým faktom je, že dočasným predsedom je Raúl Castro pričom USA a Kanada nie sú členskými štátmi organizácie. Samotná organizácia je veľmi mladá a ešte nemá detailne rozpracovanú kompetenčnú štruktúru a rozsiahlejšie mechanizmy rozhodovania. Niektorí autori zastávajú názor, že organizácia je vytvorená ako protiváha OÁŠ. ALBA (Alianza Bolivariana para los pueblos de nuestra América (tratado de comercio de los pueblos)) je aliancia štátov ideovo blízkyh bolívarizmu/bolívarizmu. Táto aliancia predstavuje veľmi zaujímavú platformu pre zónu voľného obchodu medzi členskými štátmi. Kládne si tiež ďalšie ambiciózne ciele v oblasti energetiky, vedy a výskumu, zdravotníctva až po monetárnu úniu.⁸ Hnacím

motorom ALBA bol práve Hugo Chávez a myšlienky zjednotenia krajín v jednu „veľkú vlasť“.

Všeobecne známy je postoj Huga Cháveza k USA, imperialismu a kapitalizmu. Podľa Grace Livingstone, autorky knihy „America's backyard: the US and Latin America from Monroe doctrine to war on terror“, boli USA (ne)priamo zapojené do štátneho prevratu v r. 2002. Treba však dodať, že zatiaľ neexistujú priame dôkazy o zapojení USA. Práve od tejto udalosti môžeme badať zosťrenie Chávezovej rétoriky voči USA, najmä voči zahraničnej politika G.W. Busha. Po zvolení B. Obamu sa vzťahy do istej miery zlepšili minimálne v rovine rétorickej. Je potrebné podotknúť, že USA zostávajú veľmi dôležitým obchodným partnerom Venezuely a importérom jej ropy.⁹ Z toho dôvodu v súčasnosti nie je prípustné radikálne zhoršenie vzájomných vzťahov. Viaceré diplomatické nóty či vzájomné vyhostenia členov diplomatického zboru patria k postupom diplomacie v rámci konfliktu, pričom nemali zásadné negatívne dopady na vzájomné hospodárske vzťahy. Hugo Chávez diverzifikoval export ropy aj iným krajinám ako Iránu, Číne alebo vo vyššej miere krajinám Latinskej Ameriky, pretože tento bol doteraz takmer výhradne zameraný len na USA (stále sa pohybuje export ropy do USA okolo 50%) a týmto podporoval hospodárske a politické vzťahy so štátmi v regióne. Rovnako upevnil hospodársku

medzinárodnej politickej integrácie by tomu musela predchádzať integrácia najprv na nižších úrovniach čo je ale beh na dlhé trate. Zároveň je možné, že ďalšia integrácia by znamenala pre Venezuelu duplicitu vzhľadom na postavenie v ďalších integračných zoskupeniach. Prínosná by však mohla byť spolupráca v aplikovanej vede, napr. v oblasti udržateľného poľnohospodárstva alebo moderných technológiách energetiky, ktorá by bola menej závislá na rope.

⁹http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/171.htm a veľmi zaujímavú analýzu odporúčam na <http://www.cfr.org/economics/venezuelas-oil-based-economy/p12089#p7>

⁷<http://www.celac.gob.ve/>

⁸Asi najambicióznym cieľom je vytvorenie spoločnej meny „sucre“. V prípade dodržiavania pravidiel teórie

a technologickú spoluprácu s Ruskou federáciou, Čínou či Iránom. Venezuela sa počas vlády Huga Cháveza stala aktívnym členom na poli OSN (napr. podpora práv menších, najmä pôvodných obyvateľov Latinskej Ameriky) a OPEC (napr. vedecko-technologická podpora udržateľnej ťažby uhľohydrátov).

„Post-Chávez“ éra

Takmer ihneď po smrti Huga Cháveza predstavovali boli predstavované možné scenáre vývoja situácie. Tieto scenáre boli diametrálne odlišné. Písalo sa o konci éry diktátora, o poslednom závane socializmu a populizmu v Latinskej Amerike, o novej nádeji pre Venezuelu (Ysart ¹⁰, Bocaranda ¹¹, Petkoff ¹²) Ďalšie spektrum autorov písalo o večnej a trvácnej podstate Cháveza a „chavizmu“, o povinnosti pokračovania v začatej práci zosnulého „komandanteho“ a pod (Navia ¹³, Malamud ¹⁴, Rosas ¹⁵). Môžeme teda vidieť, že tie názory boli naozaj rôznorodé. Skúsime teda predstaviť niektoré možné smery vývoja smerom do vnútra a za hranice krajiny.

Za prvoradá považujeme výsledky volieb, ktoré sa uskutočnia 14. apríla 2013. Dočasným prezidentom sa stal Nicolás Maduro. Nicolás Maduro je dlhoročným spolupracovníkom a priateľom Huga Cháveza, a veľmi dôležitým členom PSUV. Do smrti Huga Cháveza zastával post viceprezidenta republiky. Ešte pred svojou smrťou sa H. Chávez vyjadril, aby sa jeho

nástupcom stal práve Maduro. Opozícia jeho prísahu ako dočasného prezidenta bojkotovala nakoľko ju považuje za protiústavnú. Najvyšší súd však rozhodol, že voľba Madura za dočasného prezidenta neporušuje Ústavu, pretože Chávez nemusel znova skladať sľub a tým sa kompetencie dočasne prenášajú na viceprezidenta - Madura. Momentálne existuje 7 prezidentských kandidátov, z ktorých hlavnými sú Nicolás Maduro za PSUV a Henrique Capriles za opozičnú MUD. V prípade, že by voľby vyhral Henrique Capriles, s pravdepodobnosťou hraničiacou s istotou, by upustil od „chavizmu“ a do relatívne veľkej miery by liberalizoval a privatizoval hospodárstvo. Jeho politika by bola pravicovo zameraná i keď volebný program je veľmi všeobecný. Čo sa týka PDVSA, plánuje ponechať ju v čisto štátnom vlastníctve. Capriles by znamenal aj istý zvrät v zahraničnej politike, pravdepodobne by venoval menšiu pozornosť iniciatíve ALBA a bol by určite prijateľnejším pre USA. Capriles považuje za jednu zo svojich hlavných úloh v zahraničnej politike zlepšenie imidžu Venezuely. S tým teda súvisí aj budúcnosť bolívarianizmu/bolívarizmu na regionálnej úrovni a možno aj prehodnotenie cenovej politiky exportu ropy „spriazneným“ krajinám.

V prípade, že by voľby vyhral Nicolás Maduro, deklaruje odhodlanie pokračovať v politike Huga Cháveza. Jeho doterajšie kroky (vyhostenie dvoch členov diplomatického zboru USA, snaha o balzamovanie tela H. Cháveza – kult osobnosti, obviňovanie „imperialistických nepriateľov“ z jeho smrti) tomu určite dávajú za pravdu. Otázne je či sa jemu a aj PSUV podarí udržať si doterajší status vedúcej politickej strany v krajine v strednodobom a dlhodobom kontexte. Otázka, na ktorú ešte nepoznáme jednoznačnú odpoveď je, do akej miery stojí PSUV na Chávezovi? Hlavným tromfom v rukách Madura v očiach voličov ostáva spomínané Chávezovo

¹⁰<http://www.infolatam.com/2013/03/08/%C2%A1chavez-eres-eterno/>

¹¹<http://www.infolatam.com/2013/03/07/chavez/>

¹²<http://www.infolatam.com/2013/03/07/no-perdamos-tiempo/>

¹³<http://www.infolatam.com/2013/03/07/chavez-no-moriranunca/>

¹⁴<http://www.infolatam.com/2013/03/06/la-muerte-de-hugo-chavez-%C2%BFel-inicio-de-un-mito/>

¹⁵<http://www.etcetera.com.mx/articulo.php?articulo=17869>

„požehnanie“. PSUV sa bude musieť postaviť pred veľmi ťažkú úlohu – zvoliť si tú správnu a udržateľnú stratégiu postavenú na „chavizme“. V prípade, že sa jej to nepodarí, „chavizmus“ sa nebude môcť transformovať a prispôbiť sa budúcim okolnostiam čo bude nevyhnutne viesť k jeho koncu. No v krátkodobom horizonte sa predpokladá, že PSUV a aj Chávezovi voliči sa v ešte pretrvávajúcej eufórii zmobilizujú v najbližších voľbách.

Záver

Situácia vo Venezuele bude v nasledujúcej dobe veľmi zaujímavá. Nadchádzajúce voľby prinesú podstatne viac svetla do budúceho smerovania krajiny. V reáliách Latinskej Ameriky je pravdepodobne najpodstatnejšie aby výsledky volieb, v prípade, že budú regulárne, boli akceptované stranou, ktorá nezvítazila. Veľmi dôležitú úlohu určite zohrajú aj ozbrojené sily

Venezuely. V posledných municipálnych voľbách vyhrali vo väčšine bývalý príslušníci ozbrojených síl. Už z podpory vysokých armádnych funkcionárov Chávezovi počas spomínaného štátneho prevratu môžeme dedukovať lojalitu ozbrojených síl „chavizmu“. Koniec koncov, tá najzákladnejšia otázka ktorá necháva odborníkov v napätí teda znie: prežije „chavizmus“ bez Cháveza?

Autor pôsobí ako interný doktorand na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a je členom Euroatlantického centra. Vo svojom výskume sa venuje teórii peacebuildingu a rekonciliacie z pohľadu medzinárodných organizácií a taktiež sa dlhodobo zaoberá vývojom v regióne Latinskej Ameriky.

CENAA Policy Papers

No. 4/2013, Vol. 2

Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy

Tolstého 9, 811 06 Bratislava

www.cenaa.org/publikacie/policy-papers/